

Archeometria

(gg1c1L03; archeometr17em)

Szakmány György - T. Biró Katalin

2019. február 15.

Archeometria - bevezető

Szakmány György

ELTE TTK FFI Kőzettan-Geokémiai Tanszék, Déli épület 0-503 szoba

T. Biró Katalin

Magyar Nemzeti Múzeum

tbk@ace.hu

Előadás időpontja: péntek: 14.15-15.45

helyszín: Déli épület 00-524 (Mauritz terem), illetve 2 vagy 3 alkalommal Magyar Nemzeti Múzeum

Vizsga: C típusú kollokvium → 2 dolgozat a félév során:

tervezett időpontok: **március 8.** és **május 17.**

Önálló munka: egy választható **nyersanyag önálló feldolgozása**
megadott szempontok szerint (vizsgajegybe beszámít)

Tananyag elérhetősége:

<http://www.ace.hu/curric/elte-archeometria/>

Archeometria tárgya

Archeometria: régészeti leleteken és múzeumi műtárgyakon, lelőhelyeken végzett interdiszciplinális (alapvetően természettudományos) vizsgálatok összessége

A régészet és a természettudomány **együtműködése:**

- lelőhely és leletfelderítés (pl. geofizikai módszerek, távérzékelés stb.)
- természettudományos módszereken alapuló kormeghatározás
- régészeti leletek vizsgálata
- ember és környezete (környezetrégészet)

Rokon területek:

- Iparrégészet*
- Restaurálás és konzerválás illetve azzal kapcsolatos természettudományos vizsgálatok (conservation sciences)*
- Számítógépes és matematikai modellezés*

Kulturális örökség és archeometria

Kulturális örökség: bármilyen történeti, régészeti, művészeti, építészeti jelenség/műtárgy, amelyet számtalan szempontból tanulmányozhatunk és értelmezhetünk

Archeometria: a Kulturális Örökséget képező/alkotó javak/anyagok/objektumok természettudományos módszerekkel történő vizsgálata

Természettudományos vizsgálatok szerepe a Kulturális Örökségben

Alapvetően két cél:

- „Ismereti”

- a vizsgált anyag pontos meghatározása, részletes jellemzése, nyersanyaga származási területének (proveniencia) lehatárolása/kijelölése, korának minél pontosabb meghatározása és a készítési technológia minél pontosabb rekonstruálása

- „Konzerválási”

- a műtárgy anyagának és állapotának/állagának meghatározása, a degradáció mértékének meghatározása, a degradáció okainak kiderítése, végül pontos „recept” kidolgozása a konzerváláshoz.

Archeometria – klasszikus szakterületei

- **kormeghatározás** – leletek, lelőhelyek kora, → régészeti kontextus
- **leletfelderítés** - (pl. geofizikai módszerek, légifotó kiértékelés, távérzékelés stb.)
- **biológiai maradványok** vizsgálata – pl. DNS vizsgálatok → származás, egykori táplálkozás maradványai, állatsont vizsgálatok
- **származási hely és technológiai** vizsgálatok (anyag fajtánként: kő, kerámia, fém, üveg stb.)
- + „**conservation science**” – restauráláshoz kapcsolódó vizsgálatok

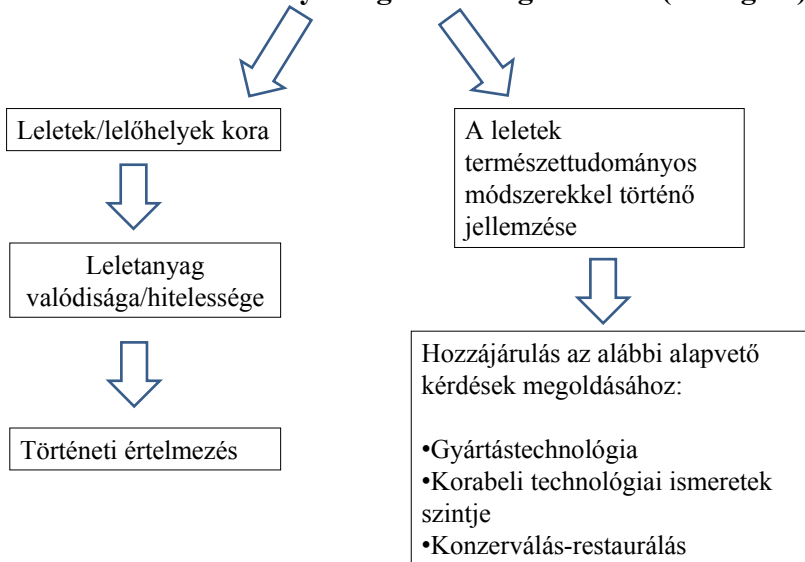
Konkrét példák:

- Nyersanyagok lelőhelyének felderítése
- Kőeszközök és kerámiák petrográfiai és geokémiai vizsgálata
- Fémleletek mikroszerkezetének vizsgálata
- Egykori táplálkozási viszonyok rekonstrukciója pl. csontok izotópos elemzésével
- Egykori festmények és freskók „rétegeinek” tanulmányozása

Diszciplínák

- Geológia (kőzetan, geokémia stb) és más földtudományok (geofizika, térképtudomány stb.)
- Fizika
- Kémia
- Biológia
- Orvostudomány

A természettudomány a régészet szolgálatában (összegzés)

Archeometriai vizsgálatok tervezés és kivitelezés stratégiája

A kulturális örökség tárgyai **egyediek** és nem ismételhők.
→ elemzésük ennél fogva lehet:

- roncsolásmentes
- mikroroncsolásos
- roncsolásos

Archeometriai vizsgálatok tervezés és kivitelezés stratégiája

Roncsolásmentes

(ép műtárgyak esetében szinte kizárólagos)

Előny: a műtárgy teljes épségében megmarad

Hátrány: korlátozott pontosságú és használhatóságú elemzési
(elsősorban minőségi) adatok

Archeometriai vizsgálatok tervezés és kivitelezés stratégiája

Mikroroncsolásos

(általában a modern technológiákhoz kapcsolódik)

Előny:

- nagyon kismértékű, szemmel és sokszor mikroszkóppal sem látható roncsolás
- a roncsolásmentesnél több és pontosabb adat: minőségi mellett részben mennyiségi is

Hátrány:

- a roncsolásos vizsgálatokénál kevesebb információ
- mikro mértékben, de mégis roncsol

Archeometriai vizsgálatok tervezés és kivitelezés stratégiája

Roncsolásos

(kisebb jelentőségű, nagyszámú leletanyag; töredékes leletek)

Előny: minőségi és pontos mennyiségi adatszolgáltatás

Hátrány: a vizsgálandó műtárgy kisebb-nagyobb részét fel kell áldozni a vizsgálatához

A roncsolásos és roncsolásmentes/mikroroncsolásos vizsgálatokat lehetőség szerint érdemes elvégezni ugyanazon a leletcsoportba tartozó műtárgyakon

Archeometriai vizsgálatok tervezés és kivitelezés stratégiája

A vizsgálatra/ mintázásra kijelölt rész esetében

- törekedni kell arra, hogy a műtárgy károsodása a minimális legyen
- figyelembe kell venni a minta jelentőségét (mennyiség, méret stb.)

Összességében figyelni kell arra, hogy a mintavételezésnél

- a szükséges mintaszám, a minta mérete és helyzete a **legkevesebb károsodást** okozza
- hiábavaló mintavétel elkerülése:** kevés vagy túl kisméretű minta
- megfelelő mintamennyiség** - főlegesen ne vegyünk sok vagy túl nagy mintát

Archeometria történet 1.

1800-as évek elejétől: az **első kémiai elemzések:** üvegek, festékek, fémötvözetek (elsősorban érmék) és egykori fegyverek

XIX. század végén az **első fizikával kapcsolatos alkalmazások** a röntgen sugár felfedezésével korai ólom tartalmú festékeken, majd múmiákon illetve mágnesség vizsgálatok egykori kerámiákon

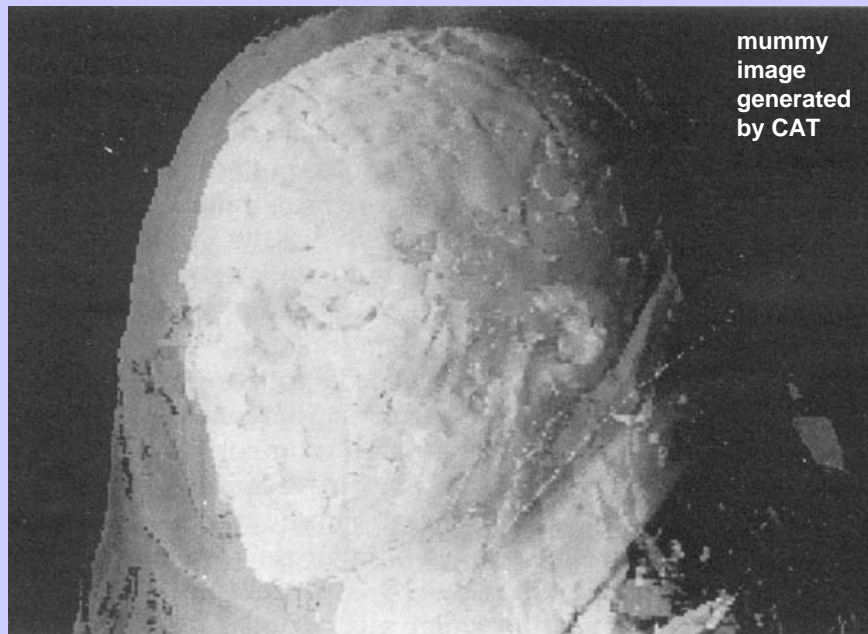
1950-es évek: **radiokarbon (^{14}C) kormeghatározás** → elmúlt 50ezer év eseményei

1950-es évek végétől: **kormeghatározási módszerek bővülnek**, jelentőségük egyre növekszik. A tömegspektrométerrel történő mérési módszer bevezetésével már egész kis mennyiségű mintából (pl. egy szem szenesedett magból is) tudnak megbízható kort mérni.

1980-as évektől **analitikai módszerek egyre szélesebb körű alkalmazása**

2000-es években a **3D tomográfia** megjelenése és egyre jelentősebb térhódítása

CAT = Computerized Axial Tomography

Archeometria történet 2. - Magyarország

19. század vége: Szabó József az aggteleki barlang neolitikus és bronzkori kerámiáinak mikroszkópos petrográfiai vizsgálata

Ezután az 1980-as évekig elvétve eseti vizsgálatok elsősorban kerámiákon, valamint kormeghatározások

Jelentős előrelépés az 1980-as évek végétől, méginkább az 1990-es évek második felétől (1998 ISA konferencia Budapesten!)

2000-es évektől egyre kiterjedtebb, főleg kerámia, kőeszköz és fémek archeometriája témakörben, de számos egyéb területen is;

MTA VEAB Iparrégészeti Munkabizottság

1999-től: MTA Archeometriai Munkabizottság → Albizottság

Oktatás: BSc, MSc, PhD több egyetemen is (ELTE, SZTE, Miskolci Egyetem)

Kutatás: egyetemeken kívül számos további kutatóhely: Magyar Nemzeti Múzeum, NÖK (korábban KÖSZ) labor, KFKI,

Egy műtárgy/lelet vizsgálata

Egy teljes vizsgálat sora:

- 1) Rekonstrukció
  - Milyen nyersanyagot használtak?
  - Hogyan készítették?
  - Hol készült?
  - Mire és hogy használták?
- 2) Értelmezés
  - Miért?
- 3) Eredmények behelyezése a régészeti kontextusba (elterjedés, kereskedelem stb.)

Segíthet: **etnoarcheológiai** megfigyelések

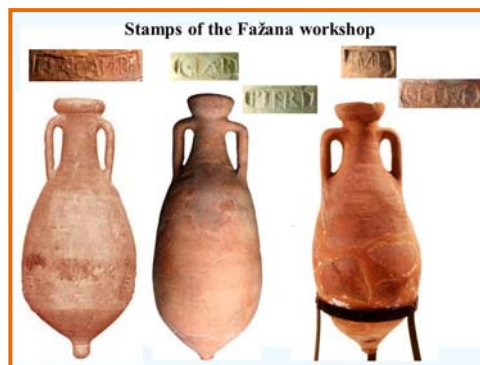

Új Guinea – Antoni Judit

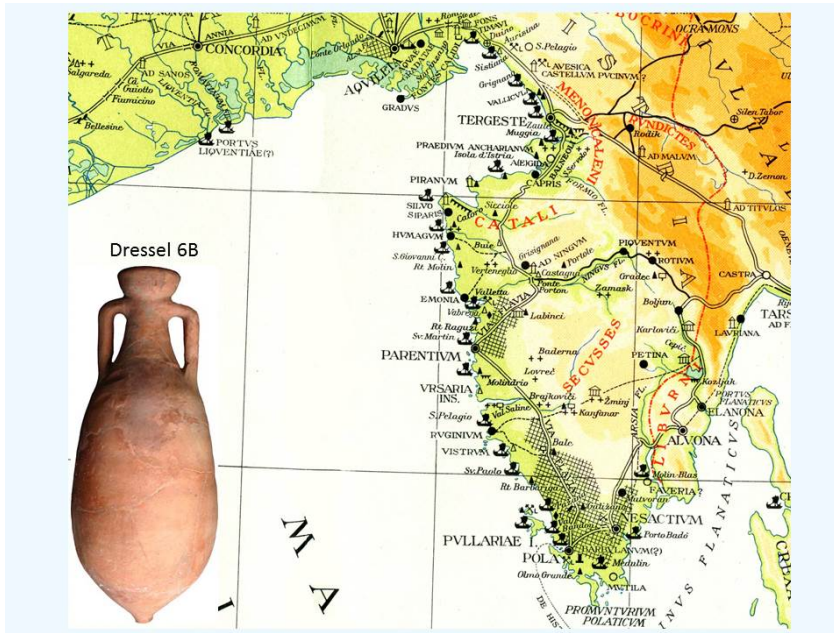
Kerámia - amphora - példa

- 1) Rekonstrukció
  - Milyen agyagot esetleg soványító anyagot használtak?
  - Honnan származik a nyersanyag?
  - Hol készítették?
  - Hogyan készítették?
  - Hogyan égették?
- 2) Értelmezés
  - Gyártástechnológiai körülmények
  - Mit tároltak/szállítottak benne?
- 3) Régészeti kontextus
  - Pecsétek jelentése
  - Elterjedés

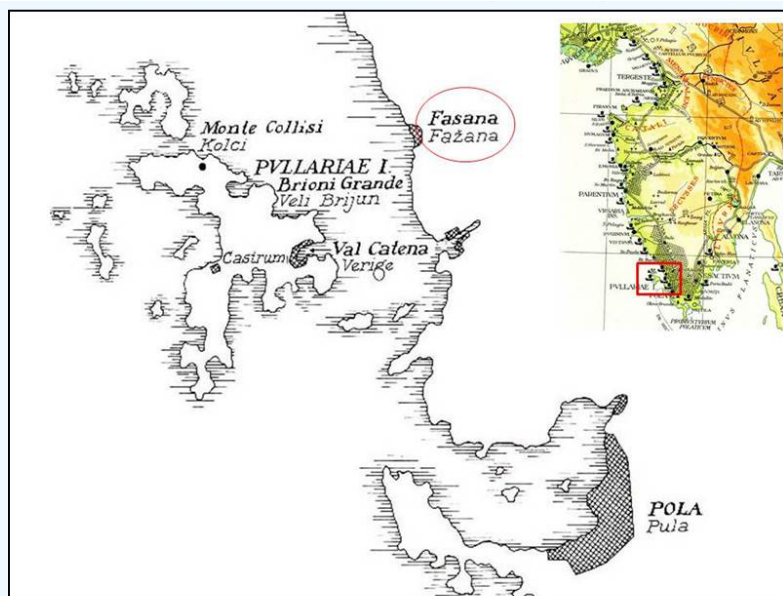
Dressel 6B típusú amphora
(Laecanius amphora)

Dressel 6B kerámia: készítés helye: Isztria

A Dressel 6B (Laecanius) amphorák gyártási helye

A Dressel 6B amphorák tartalma: olívaolaj

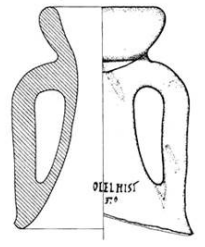

Abb. 9

*Olei Hist(ici)
Flos
P(ondo) V
...Q(uinti) [T]usidi Dex(tri)*

*L(ucii) Li...
Hist(ici) olei flos p(ondo)
V...*

Abb. 10

Magdalensberg

Istian olive oil Pliny NH 15.9
Martial 12.63
Pausanias 10.32
Casiodorus, *Variae* 12.22-26

A Dressel 6B amphorák kronológiája

Period I
Laecanius gens
ca. 40 BC to 77/78 AD

Dressel 6B

Period II
Emperors
Vespasian, Titus, Domitian, Nerva, Trajan, Hadrian
77/78 to 138 AD

Dressel 6B

Period III
M. Aurelius Iustus
Second part of the second century AD to ...

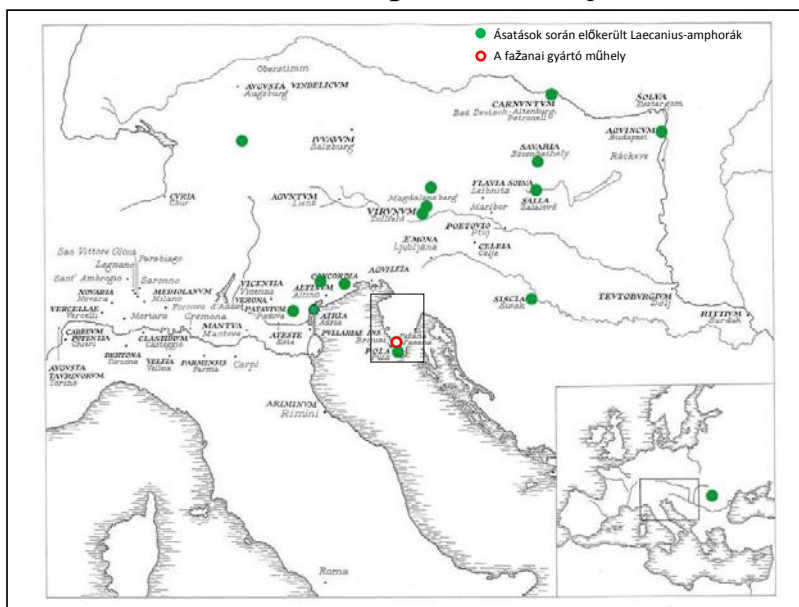
Fazana 1

Period ??

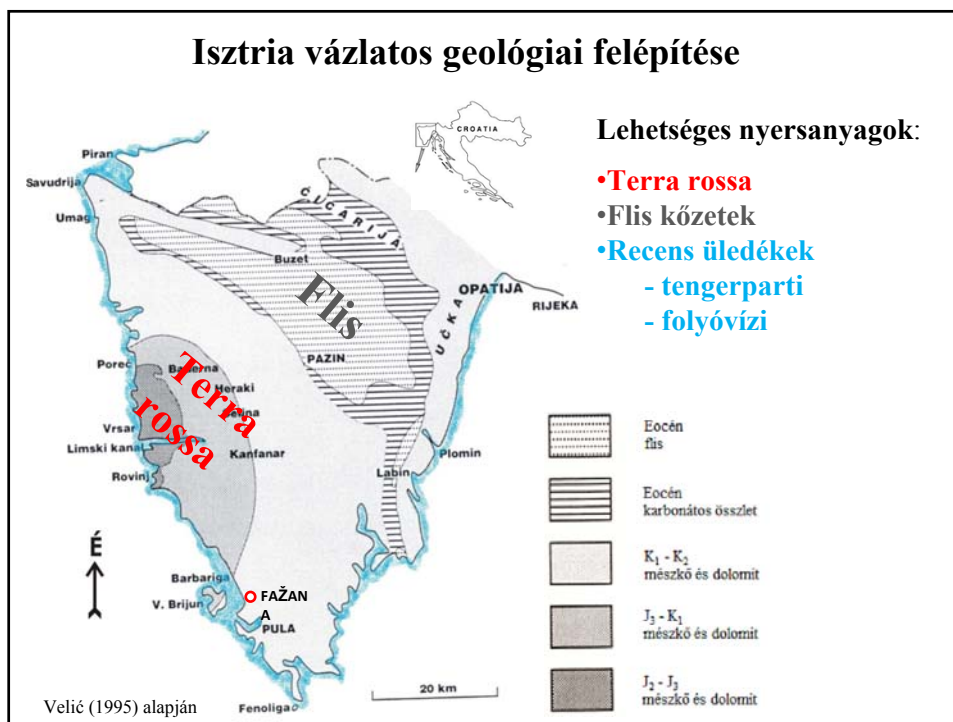

Fazana 2

A Dressel 6B amphorák elterjedése

Isztria vázlatos geológiai felépítése

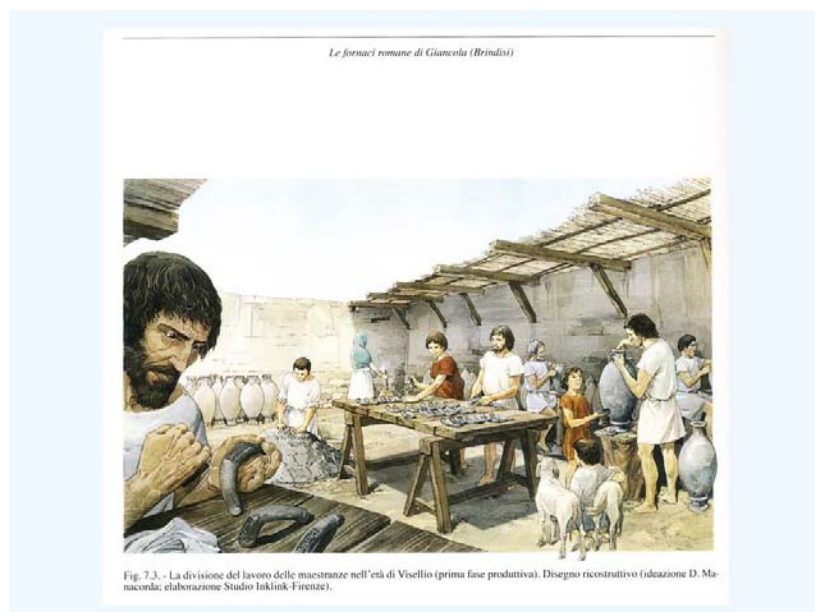

Lehetséges nyersanyagok

„kevert” anyag, benne flis, terra rossa és recens tengeri vázelemekkel, kovaszivacsstűvel – gyakorlatilag azonos az amphorák anyagával

Az amphoragyártás rekonstrukciója

Az amphoragyártás rekonstrukciója

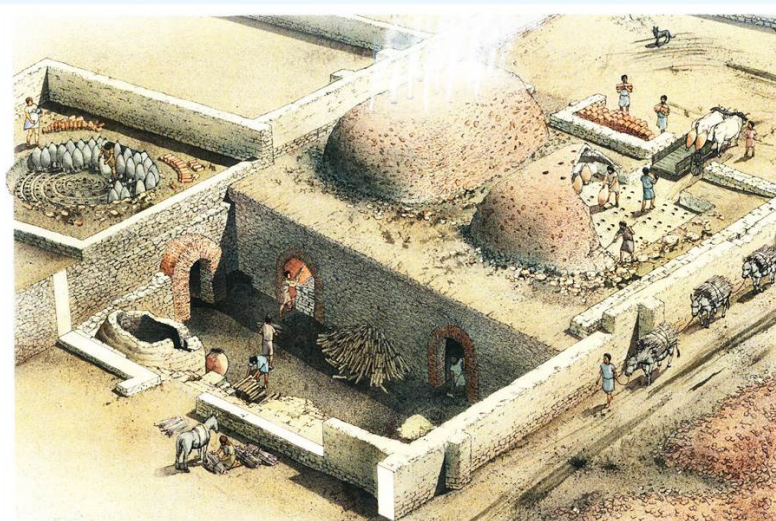
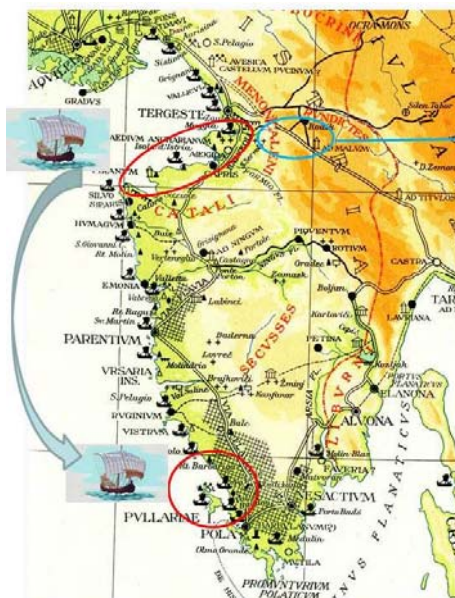

Fig. 7.2. - La corte dei fornaci nelle due prime fasi produttive degli impianti di Giancola. Disegno ricostruttivo (ideazione D. Manacorda; elaborazione Studio Inklinc-Firenze).

A nyersanyag szállítása a gyártás helyére

Ember és környezete

Az egykori környezet biztosította az ember életfeltételeit :

- élelem, ruházat, lakóhely

Környezeti régészet (1950-es évektől)

Egykori táj, éghajlat, növényzet, állatvilág jellegzetességei

- talaj és üledékek
- növényi makro- (levél, termés stb.) és mikrofossziliák (pollen)
- puhatestűek és rovarok
- hal, madár és egyéb, főleg gerinces maradványok

Összegzés

- Az archeometria egyre fontosabb szerepet tölt be a régészeti kutatásokban.
- A hagyományos módszerek mellett a természettudomány fejlődésével **egyre újabb analitikai módszerek** bevetése történik.
- Emellett a módszerek **hatékonyságának növelése**, illetve a vizsgált **minták méretének csökkenése** várható
- Az archeometriai kutatásokhoz szükség van
  - valós és lényegretörő **régészeti kérdésekre**
  - hosszantartó és állandó **párbeszédre** a régész és a természettudós között
  - **holisztikus** (minden részletében, az egész problémát áttekintő) **megközelítésre**
- A rekonstrukción és az értelmezésen túlmenően az eredményeket bele kell helyezni a régészeti kontextusba

Konferenciák

Nemzetközi:

- ISA (International Symposium on Archaeometry): 1962 óta!; - 1998: Budapest
- tematikus konferenciák, pl. EMAC, Flint mining stb.

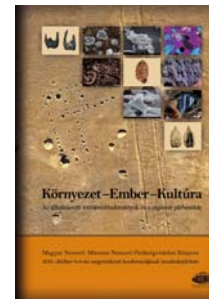
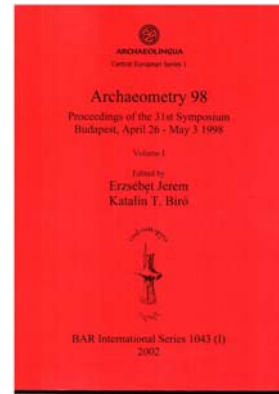
Magyar: (<http://www.ace.hu/ametry/prog-h.html>)

Rendszeres:

- Archeometriai Műhely
- Iparrégészet és Archeometria
- MTA Archeometriai Albizottság

Eseti:

- KEK – Környezet – Ember – Kultúra (2010)
- Miskolc (2007): Az ásványok és az ember a mai Magyarországon a XVIII. század végéig

Konferenciák - ISA

39th International Symposium on Archaeometry: "50 years of ISA"

Location: Leuven, Belgium
28 May – 1 June 2012

Scope of the conference

The aim of the Symposium is to promote the development and use of scientific techniques in order to extract archaeological and historical information from the cultural heritage and the paleoenvironment. It involves all Natural Sciences and all types of objects and materials related with human activity.

On the town of Leuven...

Leuven is very proud of both its past and its heritage. There is so much to see and to do in and around Leuven that one visit is simply not enough. From the 11th-12th century onwards, Leuven began to develop as an important trading centre. It is now a well-equipped, modern town with a thriving economy and with a good balance of old and new with a rich tradition. Amid all the leisure and student activities, it seems surprising that Leuven finds any time to work. When brewing

Konferenciák - ISA

42. - ISA 2018 Merida (Yucatan, Mexico)

ISA 2020 - ??? (valahol Európában ....)

Nemzetközi Konferenciák Magyarországon 2019-ben

**International Obsidian Conference
27-29 May 2019**

IOC 2019 International Obsidian Conference 2019
27-29 May 2019, Budapest and Sárospatak (Hungary)

Organized by:
Hungarian National Museum, Budapest
Rákóczi Museum of the HNM, Sárospatak

Partner institutions:
Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary
Centre for Energy Research, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary
Hungarian Geological and Geographical Institute, Budapest, Hungary
Hungarian Natural History Museum, Budapest, Hungary
Hermitage Old Museum, Moscow, Hungary
State Geological Institute of George Batai, Budapest, Slovakia
Institute of Archaeology, Slovak Academy of Sciences, Nitra, Slovakia
Masaryk University, Brno, Czech Republic
Tomas Štefánik National University, Krynice, Slovakia
Pavol Rákóczi Á. Transcarpathian Hungarian Institute, Munkacs, Ukraine

<http://ioc-2019.sci.iaa.hu/>

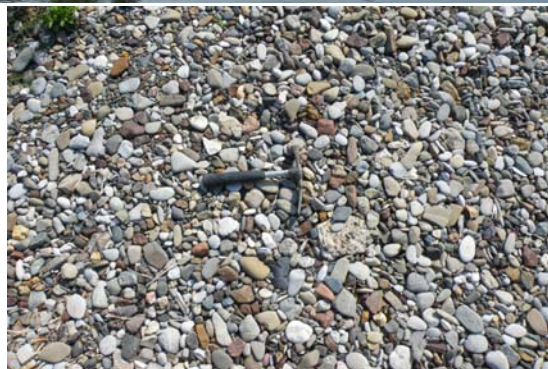
Nemzetközi Konferenciák Magyarországon 2019-ben

Archeometallurgia

5th International Conference
Archeometallurgy in Europe 2019
Miskolc, Hungary
19th – 21st June, 2019

Nemzetközi Konferenciák Magyarországon 2019-ben

12th International Symposium on Knappable Materials
18-22 November 2019

Archeometriai szakirodalom: legfontosabb nemzetközi folyóiratok

- Archaeometry (1958-tól)
- Journal of Archaeological Sciences (JAS)
- JAS: Reports
- Archaeological and Anthropological Sciences

Archeometriai szakirodalom: magyar folyóiratok

- Archeometriai Műhely www.ace.hu/am
- IRAMTO - Iparrégészeti és Archeometriai Tájékoztató
  - (<http://www.ace.hu/iramto/index.html>)
- IRTO - Iparrégészeti Tájékoztató

EPA –Elektronikus Periodika Archívum (Országos Széchenyi Könyvtár): a legtöbb magyarországi folyóirat elérhető

Archeometriai szakirodalom: monográfiák

Aitken M. (1961, 1974...) 1982 Fizika és Régészet.

Bahn, P.--Renfrew, C. 2005 Régészet - Elmélet, módszer, gyakorlat. Budapest.

Tite, M. S. 1972 Methods of physical examination in archaeology.

Herz, N.--Garrison, G. E., 1998 Geological methods for archaeology.

Henderson, J. (2000): The science and archaeology of materials

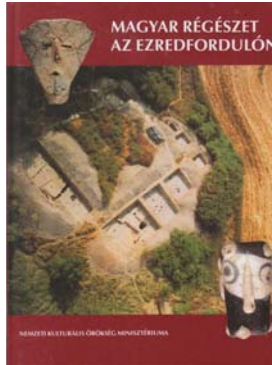
Artioli, G. (2010): Scientific methods and Cultural Heritage

Archeometria - Szakirodalom

- ILON szerk. 1998: Ilon Gábor szerk., A régésztechnikus kézikönyve I. Panniculus Panniculus Szombathely Panniculus Régészettani Egylet 1998 Ser. B / 3 1-395.
- JÁRÓ--KÖLTŐ eds. 1988: Járó Márta--Költő László eds., Archaeometrical Studies in Hungary 1988 1 1-327.
- KÖLTŐ--BARTOSIEWICZ eds. 1998: Költő László--Bartosiewicz László, eds., Archaeometrical Research in Hungary II. 1998 2 1-324.
- JEREM--BIRÓ eds. 2002: Jerem, Erzsébet--Biró, Katalin T. , eds. Archaeometry 98. Proceedings of the 31st Symposium, Budapest, April 26-May 3. Vol. II BARIS BAR International Series Oxford 2002 1043 Vols. I-II.
- KREITER et al. ed. 2012 Kreiter Attila--Pető Ákos--Tugya Beáta szerk., Környezet – Ember – Kultúra. A természettudományok és a régészet párbeszéde / Environment – Human – Culture. Dialogue between applied sciences and archaeology Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központ Budapest 2012 1-423

Régészeti szakirodalom:

- **Visy Zsolt--Nagy Mihály--B. Kiss Zsuzsa, eds. Magyar Régészet az ezredfordulón MRE Budapest NKÖM-Teleki Alapítvány 2003 1-471**

- Ilon G. szerk., Bevezetés a Kárpát-medence régészetébe. Szombathely, 1993. 1996., 2000., (Pápa, 1995)
- Hereditas-sorozat (Kalicz N., Kovács T., Bóna I., Vékony G., Dienes I., Szabó M.)
- VÉRTES 1965: Vértes L., Az őskőkor és az átmeneti kőkor emlékei Magyarországon. A Magyar Régészet Kézikönyve I. (1965) Akadémiai Kiadó Budapest 1-385.